

Quatre mirades sobre la situació catalana

ALBERT BRANCHADELL

Les quatre obres que revisarem en aquest article parlen de la situació del català, però tenen naturaleses molt diferents. Una manera de classificar-les és en funció del seu possible caràcter empíric: en un extrem, tenim *Granollers: observatori sociolingüístic*, una explotació de dades que en part han estat expressament recollides per a l'ocasió; en l'altre, hi ha *El preu de ser catalans*, que és una obra essencialment especulativa, amb un coixí empíric molt tènue i de vegades, com tindrem ocasió de veure, simplement fals. Entre una obra i l'altra tenim *l'Informe sobre la situació de la llengua catalana*, una sòlida anàlisi exhaustiva de dades empíriques prèviament existents, i *El fantasma de la mort del català*, que torna a ser una obra especulativa però molt centrada en les dades d'una investigació concreta (a saber, l'Estadística d'Usos Lingüístics a Catalunya 2003, que d'ara endavant serà l'EULC03). Les referències creuades entre aquestes obres són molt escasses. Miquel Pueyo i Patrícia Gabancho van publicar les seves obres al mateix temps (gener i febrer de 2007, respectivament) i per raons òbvies no poden dir-se el que s'haurien pogut dir si una de les dues hagués sortit abans que l'altra (entre altres coses, Gabancho es dedica a agitar el fantasma de la mort del català). Gabancho fa una referència a l'obra de Riera, Sagalés i Sedó (publicada el juny de 2006), però confessa no haver-la llegit, i de manera imprudent fa seus els previsibles judicis catastrofistes emesos per Jordi Solé i Camardons en una ressenya apareguda al diari *Avui*. Sospitosament, Gabancho no fa *cap* referència a l'EULC03, en què Pueyo fonamenta bona part del seu diguem-ne antipessimisme. D'altra banda, considerant que l'informe d'Eva Pons i Xavier Vila és de l'any 2005, era impossible que contingués referències a Riera et al (2006), Pueyo (2007) o Gabancho (2007). Això sí, Pons i Vila utilitzen, entre altres, les dades de l'EULC03, per extreure'n conclusions semblants a les de Pueyo.

Considerant aquesta classificació, no sembla mala idea que comencem pel treball més empíric i acabem pel més especulatiu, amb una intensitat decreixent. A

fi de donar una certa coherència interna a aquest article, és a dir, a fi d'evitar que no es converteixi en la mera suma de quatre ressenyes, farem girar les nostres reflexions entorn d'una pregunta inspirada en el treball de Riera et al: «estem immersos [a Catalunya] en un procés de substitució lingüística?».

Granollers: observatori sociolingüístic analitza les dades obtingudes d'una enquesta aplicada a tota la població de 4t d'ESO escolaritzada a Granollers durant cinc cursos consecutius (del 1998-1999 al 2002-2003). El qüestionari utilitzat conté 11 preguntes sobre el coneixement del català, la llengua parlada pels pares, pels alumnes (a casa, a l'institut i al carrer) i pels professors, sobre l'ús del català i el castellà en tres àmbits particulars (ràdio i TV, lectura i anotacions personals) i sobre la utilitat de totes dues llengües. (Malauradament, el qüestionari no conté cap pregunta sobre dades sociodemogràfiques com ara el nivell d'ingressos de la família, el grau d'instrucció o el lloc de naixement dels pares, i també omet preguntes semblants a les que conté que haurien pogut proporcionar informació igualment valuosa, com ara la llengua parlada amb els pares, amb els germans, amb el xicot o la xicota, amb els professors, amb els companys de classe dins i fora de l'aula, etc. Sorpren especialment que el qüestionari no doni cap opció d'avaluar el possible impacte de les noves immigracions en el panorama sociolingüístic de la ciutat.) A la introducció, Riera et al diuen que el motor del seu treball és «l'interès per a mostrar la dinàmica del procés de substitució lingüística en què estem immersos». Fixem-nos hi bé: no es tracta d'esbrinar si les dades de Granollers permeten deduir que estem immersos en un procés de substitució lingüística, sinó d'*il·lustrar* aquest procés. Si ens el prenem així, ja ho podem dir ara, l'estudi trontolla, perquè senzillament no demostra el que dona per fet. Si fem abstracció d'aquest postulat, tenim una contribució, millorable però prou digna, al coneixement de la situació del català entre els joves de Granollers i, per extensió, entre els joves de moltes altres ciutats sociològicament semblants.

Anem, és clar, a pams. Al primer capítol, després de la introducció, Riera et al analitzen la llengua dels pares. Certament, el castellà és la llengua predominant (*grosso modo*, poc més d'un terç dels pares parlen sempre o més en català i poc menys de dos terços ho fan en castellà). Ara bé, el que no quadra amb un procés de substitució lingüística en marxa és l'observació dels autors sobre l'evolució d'aquestes dades al llarg dels cinc cursos estudiats: «les variacions any per any mostren fluctuacions dins d'uns paràmetres força estables» –i això és tan cert als centres concertats, on hi ha un cert equilibri entre totes dues llengües, com als públics, on hi ha tres vegades més pares que parlen sempre o més castellà que no pas sempre català o més català. (La diferència entre centres concertats i públics és una constant de tot l'estudi i tendirem a fer-ne abstracció.) En el capítol següent, dedicat a la competència, tampoc no es detecta una evolució negativa. Aquí, el problema és que, així com gairebé tots els alumnes diuen que entenen el català, només tres quartes parts diuen que el parlen (hi ha prop d'un 20 % que el parlen

«una mica» i prop d'un 5 % que no el parlen «gens»). Els autors de seguida s'escandalitzen per aquestes dades i comencen a alternar l'anàlisi de dades amb la crítica de la política lingüística que, segons ells, les ha produït; en canvi, no reparen que tot plegat podria ser un efecte de la pregunta. A la nota 4 de la pàgina 32 diuen que la pregunta *el català... el parles?* «remet exclusivament a competència [...] i no a ús», però no és evident que tots els alumnes, enfrontats a la pregunta, l'hagin interpretada així. D'altra banda, fins i tot en el supòsit que tots els alumnes interpretessin la pregunta com volen els autors, encara hi hauria una raó per al dubte. A la pàgina 41, els autors expliquen que «aquí no buscàvem si efectivament ho eren [competents en català], sinó, únicament, si s'hi sentien»; doncs bé, potser el que han detectat Riera et al és precisament això: no pas que una part dels alumnes sàpiguen parlar «poc o gens» en català, sinó que una part dels alumnes *creuen* que saben parlar «poc o gens» en català, cosa que òbviament té el seu interès però és independent de la seva competència real. I aquí la legislació que Riera et al esgrimeixen *ad nauseam* no té res a dir, literalment: la legislació diu que els alumnes han de saber parlar català, no pas que creguin que el saben parlar prou bé.

El capítol següent és el més gruixut (60 pàgines de les 160 que es dediquen a l'anàlisi), i això correspon a la importància de la qüestió que aborda, que no és altra que l'ús del català en les relacions socials. A propòsit de la llengua que parlen els alumnes a casa, Riera et al fan allò tan inconvenient d'anteposar a les dades una conclusió atesa a priori. A la taula 41 (p. 47) es pot observar que els alumnes que parlen sempre català a casa han oscil·lat entre el 28 (curs 1998-1999) i el 27,53 % (2002-2003), mentre que els que parlen sempre castellà ho han fet entre el 48,9 i el 51,08, passant per un pic de 52,6 el curs 2000-2001. Si fem la suma de «sempre català» i «més català», i fem el mateix amb el castellà, les oscil·lacions van del 35,34 al 35,99 en un cas i del 57 al 58,04 en l'altre, amb un pic anterior del 62,2. Comentari dels autors: «si continués confirmant-se aquesta tendència en els anys següents, probablement estaríem immersos en un procés de substitució de la llengua catalana per la castellana a la ciutat». Contradictòriament amb aquest judici, només tres paràgrafs més avall (p. 48) no es poden estar de reconèixer l'evidència: «es dona una certa fluctuació d'un curs a un altre però [...] es pot considerar que la tendència és d'una certa estabilitat»! Si passem de casa al centre docent, tres quartes parts del mateix: la suma de «sempre català» i «més català» oscil·la entre el 33 i el 39,9 per cent; la del castellà, entre el 44 i el 43,54. Aquesta vegada els autors no ho diuen, però això té tot l'aire *d'una certa estabilitat...* Una idea interessant és comparar la llengua que els alumnes parlen a casa amb la que parlen al centre. Un 34,13 % dels que parlen sempre català a casa parlen sempre català al centre; entre els que parlen sempre castellà a casa només parlen sempre castellà al centre un 27,27. Tres quartes parts dels alumnes que parlen sempre castellà a casa, doncs, parlen (en algun grau) català al centre; el problema és que en lloc de fixar-se en aquestes tres quartes parts Riera et al prefereixen mostrar la seva preocupació «pel fet que més d'una quarta

part del jovent castellanoparlant a 4t d'ESO a la ciutat de Granollers afirmi observar un comportament lingüístic que obvia la llengua pròpia d'aquest país, talment com si no s'hi parlés». I a continuació un afegitó que els autors barregen massa sovint amb l'estricta anàlisi de les dades: «creiem que aquesta dada hauria de fer reflexionar les nostres autoritats educatives». Si en comptes de fixar-nos en els alumnes que parlen sempre català o sempre castellà a casa, ho fem en els que parlen més català o més castellà, els resultats van en la mateixa línia: els que parlen més català a casa «registren un més alt grau de manteniment de la pròpia llengua» (p. 58). En aquest punt Riera et al despleguen una controvertible estratègia: si les dades són massa favorables al català, i no n'hi ha prou de minimitzar-les parlant d'avenços «minsos» o diferències «pírriques», es tracta d'anar més enllà de les dades. D'acord amb això, només dos paràgrafs més avall (p. 59) els autors esgrimeixen *en contra* de les seves pròpies dades «l'experiència que tenim del que succeeix en realitat als centres». Si el que succeeix en realitat als centres no és el que reflecteixen les enquestes, ja no caldran les enquestes, oi?

Les incursions politicolingüístiques dels autors atenyen el seu zenit quan aborden les dades sobre l'ús de les llengües als centres públics. El panorama continua essent d'estabilitat, amb la diferència que els percentatges del català són molt més baixos (la suma de «sempre català» i «més català») oscil·la entre el 18,3 i el 18,59 per cent, per 62,5 i 64,68 del castellà). Segons els autors, «les dades [...] mostren un índex de l'ús de la llengua catalana que fa pensar que les autoritats educatives d'aquest país no exerceixen cap tipus de control sobre l'acció dels encarregats de fomentar-la a través de la docència». Si el comentari suggereix la necessitat de *controlar* que els alumnes parlin català als centres, va certament més enllà de tota la legislació existent. En qualsevol cas, la idea que els alumnes *han de* parlar català als centres educatius va més enllà de la lletra de la llei: la llei diu que els alumnes han de saber català, no que l'hagin d'usar. Per això caldria no confondre la relativa incapacitat del sistema educatiu per fomentar l'ús del català (dins i fora dels centres) amb l'incompliment de la llei. (Cal dir que a la pàgina 135, tot lloant els efectes de l'exigència que els alumnes s'expressin per escrit en català, els autors sospiren: «què no hauria pogut aconseguir l'escola si aquesta exigència s'hagués materialitzat sistemàticament en els nostres centres, també en l'àmbit oral...!».)

Si dels centres passem al carrer, trobem la certa estabilitat dels altres casos. La suma de «sempre català» i «més català» oscil·la entre el 30,4 (curs 1998-1999) i el 31,19 (curs 2002-2003), mentre que el castellà oscil·la entre el 56,6 i el 57,92, amb un pic del 61,70 el curs 2000-2001. Això sí, dels tres àmbits considerats (casa, centres educatius i carrer) és al carrer on el català presenta els índex més baixos d'ús, una circumstància que els autors atribueixen a la generalització de la norma de convergència («en la seva immensa majoria [els catalanoparlants] canvien de llengua de manera automàtica tan bon punt senten que algú parla en castellà»), tot i que dues pàgines més endavant ells mateixos recorden: «no tenim en aquest capítol

cap dada que ens reveli què fan els catalanoparlants quan parlen amb algú que s'expressa en castellà». És en aquest apartat on trobem unes dades que els autors recullen però menystenen i que tanmateix podrien obrir una perspectiva prometedora. Riera et al analitzen el comportament, al carrer, dels alumnes que a casa parlen sempre o més català i, al centre, en canvi, sempre o més castellà (p. 75). Resulta que una quarta part d'aquests alumnes, «lliures de la pressió catalanitzadora de l'aula», mantenen al carrer una actitud semblant a la de casa seva (és a dir, parlen sempre o més català). En comptes d'estirar el fil, Riera et al diuen que aquesta dada «desconcertant» és prou dispersa «com per a no ser tinguda en compte». Amb tot, la dada torna a sortir inevitablement quan els autors analitzen els centres concertats i els centres públics per separat. A la pàgina 84, tot referint-se als centres concertats, Riera et al llancen sense voler-ho una possible hipòtesi explicativa: podria ser que els alumnes que parlen sempre o més català a casa i sempre o més castellà a l'escola però tornen al català al carrer «manifestin una mena d'oposició al sistema escolar».

Sens dubte, hauria estat molt interessant entrevistar els alumnes en una fase qualitativa de l'estudi que, pel que es veu, els autors no es van plantejar mai. Sigui com sigui, el comportament detectat és genuïnament «desconcertant» perquè violenta l'esquema mental dels autors. Tot el llibre està amarat de la creença que el sistema educatiu pot catalanitzar lingüísticament les persones, i que si no ho fa és per la deixadesa o la tebior dels polítics. Els autors professen en tot moment la creença que a *més* pressió catalanitzadora del sistema educatiu sempre li correspondrà *més* ús del català, i les propostes que fan (quan en fan) per redreçar els «catastròfics» resultats que observen sempre van en la línia d'augmentar aquesta pressió (a la p. 44, per exemple, advoquen per «actuar» sobre la llengua oral a les classes, el foment de la catalanitat dintre de les dinàmiques socioculturals dels centres o l'educació en valors relatius a les normes d'ús del català). I si aquesta creença fos errònia? I si aquests alumnes desconcertants ens indiquessin que la pressió catalanitzadora del sistema educatiu pot arribar a un punt de saturació que acabi *inhibint* l'ús del català? Ho deixem apuntat i en tornarem a parlar més endavant.

Després d'analitzar l'ús de les llengües a casa, als centres i al carrer, els autors dediquen un capítol a part (estranyament intítulat «Actituds») a l'ús «espontani» de la llengua, mesurat amb cinc preguntes sobre la reacció dels alumnes quan algú se'ls adreça pel carrer en català o en castellà i sobre el seu ús en ràdio i televisió, lectura i anotacions personals. La primera part és molt senzilla: per més que els autors s'entestin a dissimular-ho, la majoria d'alumnes responen en català quan els parlen en català i en castellà quan els parlen en castellà, sempre dins els paràmetres habituals d'una certa estabilitat al llarg dels cinc cursos estudiats. Seguint l'estratègia habitual, en comptes de limitar-se a les dades tal com són (o, si convé, de celebrar que entre el 74,83 i el 80 % dels alumnes responguin sempre o sovint en català a algú que se'ls adreça en aquesta llengua), els autors tornen al seu tema: que si la situació està decantada a favor del castellà, que si «el decantament cap a una llengua

revela el perill de substitució lingüística al seu favor», etc. En el cas de la ràdio i la televisió, hi ha poc marge per a la discussió: la taula corresponent és potser l'única de tota l'obra en què el percentatge de «sempre castellà» cada curs és més alt que l'anterior: 14,4 (1998-1999), 16,6 (1999-2000), 18,6 (2000-2001), 19,4 (2001-2002) i 20,56 (2002-2003), tot i que la suma de «sempre català» i «més català» i la de «sempre castellà» i «més castellà» torna a oferir un panorama d'una certa estabilitat: el català es mou entre el 16,3 i el 14,43, amb una vall del 13 el curs 2001-2002, i el castellà, entre el 53,5 i el 58,21, amb un pic del 59,1 el curs 2000-2001.

El que sembla indubtable és que un sector important dels alumnes de 4t d'ESO de Granollers no consumeix *mai* ràdio o televisió en català. Suplint amb la imaginació la inexistent fase qualitativa de l'estudi, Riera et al aventuren una hipòtesi bastant forta per a aquesta situació: «la possible existència d'un prejudici respecte de la llengua catalana per part dels joves castellanoparlants» (p. 125; vegeu també p. 121). (Suposant que aquest prejudici existís, d'on els vindria? Relligant amb el que dèiem abans: i si els vingués del sistema educatiu?) En el cas de la lectura i de les anotacions personals, l'estabilitat torna a presidir l'evolució de les dades, amb el benentès que la distància entre el català i el castellà s'ha escurçat: la lectura sempre i més en català supera el 25 per cent, mentre que el castellà es troba al voltant del 50 per cent; en les anotacions personals, les dades s'acosten molt més: és una de les poques vegades que els autors reconeixen un èxit al sistema educatiu, que produeix joves castellanoparlants que fan les notes personals en català.

El llibre es tanca amb un capítol, ara sí, dedicat a *actituds*, basat en la pregunta sobre la utilitat percebuda del català i del castellà. Les dades, un cop més, mostren una tendència a l'estabilitat: si bé venien de xifres superiors al 70 per cent, des del curs 2000-2001 els alumnes que consideren el català imprescindible o molt necessari es mouen entre el 68,8 i el 67,06 per cent, mentre que els que el troben poc o gens útil, que anteriorment no arribaven al 4 per cent, van del 6,3 al 7,06 per cent. La dèria dels autors per la substitució lingüística ateny aquí el paroxisme: segons ells, les seves dades trenquen «tots els estereotips» sobre els processos de substitució lingüística; on tothom diu que són processos llargs, que abasten més d'una generació, Riera et al estan convençuts de veure'l en un lapse de cinc anys, a propòsit d'una pregunta en què una majoria inapel·lable dels alumnes troba imprescindible o molt necessari el català i que a sobre presenta unes dades prou estables des del curs 2000-2001. És innegable, però, que la utilitat percebuda del castellà supera àmpliament la del català, al contrari del que passa amb la inutilitat. Més que fer reflexionar un cop més les autoritats educatives, el que estaria bé és emprendre recerques empíriques serioses sobre el prestigi relatiu del català i del castellà, que ens permetrien veure fins a quin punt el català continua tenint aquella assegurança que li conferia el factor «estatus» en les recerques de Kathryn Woolard de fa vint anys. Sense sortir de la lògica mateixa de l'estudi de Riera et al, hauria estat molt instructiu, si més no, crear les dades d'ús amb les de la percepció sobre la utilitat de les llengües.

En fi, Riera et al creuen haver il·lustrat un procés de substitució lingüística en marxa, quan tot el que han fet és una fotografia, de vegades més aconseguida, de vegades no tant, d'una realitat lingüística que el sistema educatiu no ha capgirat ni (siguem realistes) capgirarà, una realitat caracteritzada pel predomini del castellà en els àmbits familiar, social i comunicatiu de les nostres ciutats. Si descomptem la modèstia del qüestionari (i, de retruc, la modesta explotació de les dades), alguna trampa que hem dit i, sobretot, aquesta manera de fer tan nostrada d'alternar l'anàlisi tècnica amb la valoració política, o directament amb el plany, *Granollers: observatori sociolingüístic* és una aportació certament interessant.

Si parlem d'aportacions interessants per al coneixement de la nostra realitat lingüística, la següent obra en el *continuum* que va de l'anàlisi empírica a l'abstracció és sens dubte la més interessant de les quatre que considerem en aquest article. *L'Informe sobre la situació de la llengua catalana (2003-2004)* havia de ser el primer d'una sèrie d'informes anuals patrocinats per l'Observatori de la Llengua Catalana, una barreja de *lobby* i *think tank* que formen un seguit d'associacions d'allò que anomenem «militància lingüística». Segurament, l'esforç titànic que va suposar aquest primer informe (290 pàgines que cobreixen tots els territoris de l'àmbit lingüístic català, tant des del punt de vista sociolingüístic com jurídic), paral·lel a l'ínfim ressò i l'escàs reconeixement públic de l'empresa, van portar l'Observatori a renunciar al seu propòsit inicial. La qüestió és que no hi ha hagut més informes.

Els autors de l'informe del bienni 2003-2004 són una jurista (Eva Pons) i un sociolingüista (Xavier Vila) de solvència contrastada, i previsiblement el resultat és una obra prou aconseguida, dintre de les limitacions i els entrebancs que els mateixos autors detallen a la introducció. L'informe evita la temptació d'anar directament a les dades i comença situant la llengua en el seu marc econòmic, demogràfic, social i polític. En un segon capítol, els autors aborden la unitat de la llengua i la fragmentació juridicopolítica de la comunitat lingüística, que la col·laboració entre territoris només esmorteix molt feblement. Tot seguit dediquen sengles capítols a cinc grans àmbits més o menys clàssics (el coneixement i els usos interpersonals, les institucions públiques, l'educació i la recerca, els mitjans de comunicació i les indústries culturals, i el seguit d'àmbits que se situen a cavall del públic i el privat, com ara el món socioeconòmic, el sanitari o el jurídic). La contextualització inicial no és gratuïta: de seguida trobem explicat (p. 15) que la prosperitat econòmica que caracteritza el nostre àmbit lingüístic és inseparable de les noves immigracions, que són la clau del fort creixement demogràfic dels darrers temps i «constitueixen un dels factors més rellevants de l'evolució sociolingüística arreu del territori». (Per això sorprèn, com dèiem abans, que a Riera et al no se'ls acudís investigar aquest factor, com si les noves immigracions fossin alienes a la ciutat de Granollers.)

A fi de preservar la coherència interna d'aquest article, centrarem les nostres consideracions sobre l'informe de Pons i Vila en les dades sobre coneixement i usos

interpersonals, amb la idea de veure la situació en el conjunt del territori, sense perdre de vista el cas específic de Granollers i, sobretot, sense perdre de vista la possible base empírica de les especulacions sobre la mort del català.

Pons i Vila comencen reconeixent la complexitat de la situació: la comunitat lingüística catalana té «fuites», en el sentit que té parlants que l'abandonen per assimilar-se a altres comunitats, però també té «neoparlants», alguns dels quals, «tot i que han après el català com a llengua segona, l'han assumida en la seva vida quotidiana fins al punt de transmetre-la personalment als seus fills» (p. 67). (Aquesta és una altra realitat que el qüestionari de Riera et al no permet de copsar. Com veurem després, és la base de les reflexions de Pueyo.) Tot seguit aborden tres grans qüestions a partir de les dades disponibles: l'ús del català a la llar, l'evolució del coneixement del català i les normes de tria i ús lingüístic. Pel que fa l'ús a la llar, els autors observen que el català «continua ocupant un espai gens menyspreable», si bé «l'àrea on el català es troba en posició de llengua predominant a la llar s'ha encongit considerablement al llarg del segle XX». D'altra banda, «el català com a llengua a la llar actual ha esdevingut minoritari a les quatre àrees urbanes principals del país: Barcelona, València, Alacant-Elx i Palma de Mallorca». (Granollers, en aquest sentit, no seria sinó una part de l'àrea urbana de Barcelona.) En aquestes circumstàncies, es pot parlar de substitució lingüística? Per respondre aquesta pregunta caldria fer una cosa que Riera et al no fan, i que és examinar la transmissió lingüística intergeneracional. Segons Pons i Vila, la situació de la transmissió lingüística intergeneracional és «complexa i contradictòria»: tenim zones «amb transmissió regular de pares a fills» (que inclouen Catalunya, Andorra i bona part del País Valencià, de les Illes Balears i de la Franja) al costat de zones «on el trencament massiu es produí dècades enrere» (Catalunya Nord, l'Alguer, les ciutats d'Alacant, València i possiblement Castelló) i zones «on podria haver-se iniciat el trencament recentment» (determinats pobles de la Franja).

Sigui com sigui, el cas és que a Catalunya –ni a Granollers– no hi ha trencament de la transmissió intergeneracional entre pares de llengua inicial catalana i els seus fills. En el cas de pares de llengua inicial castellana, la llengua transmesa sol ser el castellà, però «a Catalunya i a Andorra s'ha detectat que entre els fills de les parelles arribades de fora durant la gran immigració del tercer quart del segle XX, una mica més d'un terç han adoptat el català com a llengua familiar prioritària quan han creat una família». En aquest context, és molt important conèixer la posició de les parelles lingüísticament mixtes, formades per un progenitor de llengua inicial catalana i un de llengua inicial diferent (castellà, bàsicament). Pons i Vila ho expressen sense embuts: «A Catalunya i Andorra, les dades disponibles fan pensar que la gran majoria de les parelles lingüísticament mixtes transmeten el català, sol o acompanyat del castellà (o alguna altra llengua)». En aquest punt esmenten les dades de l'EULC03, que després inspiraran les reflexions de Miquel Pueyo: «si bé el català era la llengua amb el pare i/o la mare en un 42% de la població, un 52% de

la població parla català amb els fills, i una mica més de la meitat d'aquests guanyes es deuen a les parelles lingüísticament mixtes». Som, doncs, en un escenari de veritable *increment* dels catalanoparlants inicials entre els nascuts a Catalunya, que es veu, això sí, «moderat –o fins i tot anul·lat, segons el cas– per l'arribada massiva de nous immigrants». Res de substitució lingüística, doncs.

Respecte al coneixement del català, Catalunya i la Franja són els territoris que més s'acosten al coneixement universal del català. Segons Pons i Vila, a Catalunya «més de la meitat de la població controla les quatre habilitats lingüístiques bàsiques (entendre, parlar, llegir i escriure)», un panorama que les noves immigracions probablement estan afectant a la baixa, si més no en termes relatius, tot i que els autors, amb la prudència científica que els caracteritza, reconeixen que no disposen d'eines fiables per fer-ne una valoració adequada en termes sociolingüístics. En aquest context, Pons i Vila aborden específicament l'evolució del coneixement del català segons l'edat, sota la consideració que la introducció del català en el sistema educatiu és el «gran motor de difusió del català arreu del domini lingüístic». Les dades són contundents però no ens han d'enlluernar. Segons Pons i Vila, «els nivells de català continuen estant molt per sota d'allò que seria desitjable. Una part molt considerable de la població que declara saber parlar o escriure català no se sent encara plenament competent en aquesta llengua. I aquest segment de la població és amplíssim precisament entre els més joves». Aquest podria ser el fenomen observat per Riera et al, amb la diferència que el fet de no sentir-se prou competents portaria els alumnes de 4t d'ESO de Granollers a declarar que *no* saben parlar català. Les dades d'una enquesta de 1997 reforcen l'apreciació de Pons i Vila: «els percentatges de joves que diuen dominar el català (nivells superiors en l'escala) només estan lleugerament per sobre del 60%. En altres paraules, prop d'un 40% de les joves generacions ha après a parlar català –a diferència dels seus pares, que no en sabien gens– però encara no s'hi troben còmodes per falta de domini». Considerant que a Granollers els alumnes que parlen (saben parlar) «poc o gens» el català *només* són el 25 % del total, podríem dir que la situació en aquella ciutat és força menys «demolidora» del que pretenen Riera et al.

Passem, finalment, a les normes d'ús. Pons i Vila argüeixen que el català, en general, no té un problema de distribució diglòssica: «no hi ha una llengua reservada per a les funcions altes i una altra de reservada per a les funcions baixes». Més aviat, l'ús del català i el castellà no depèn en primer lloc de l'àmbit d'ús, sinó d'altres factors, entre els quals destaca la llengua –real o percebuda– dels participants en la interacció» (p. 87). (Tot i que la diglòssia no és el problema, els autors sí que observen el desfasament entre l'ús oral i escrit del català, que precisament no afecta els joves, perfectament preparats per a l'escriptura, com testimonien les dades de Granollers.) En aquest sentit, Pons i Vila es fan ressò del que anomenen, d'una manera possiblement massa emfàtica, «norma d'acomodació automàtica a la llengua de l'Estat o norma de subordinació del català», en virtut de

la qual les persones que parlen català s'adapten a la llengua de l'interlocutor que parla castellà. (És el que Riera et al anomenen més simplement «norma de convergència».) La vigència i l'abast d'aquesta norma també s'ha de matisar.

Els autors fan una distinció interessant entre els «parlants», els «destinatariis» i els «oients». La idea és que en una conversa múltiple, si més no a Catalunya, els catalanoparlants se senten legítimats per a usar el català en presència dels oients, encara que quan s'hi adrecin expressament (i els oients passin a ser destinataris) ho facin en castellà. (Totes aquestes particularitats de les interaccions cara a cara, que formen part «del que succeeix en realitat als centres», queda malauradament fora de l'estudi de Riera et al.) Aquí tornen a sortir les noves immigracions: «Les noves immigracions estan introduint elements d'agreujament de la norma de subordinació del català en diversos sentits» (p. 91). El perill, segons Pons i Vila, no és que el català visqui un procés de substitució lingüística accelerat i acabi extingint-se, sinó que s'etnifiqui l'ús lingüístic: «En la mesura que els nouvinguts no s'incorporessin significativament a l'ús de la llengua pròpia del país, i en la mesura que les diferències etnofenotípiques són ara més paleses que no pas amb les immigracions de dècades enrere, el català podria acabar assimilat a una mena de minoria ètnica –els *catalans catalans*– en una societat multiracial amb el castellà com a llengua franca». Les dades de Riera et al no ens ho ensenyen, però potser és això el que *ja* està passant a Granollers i en tantes altres ciutats catalanes? Què cal fer per evitar-ho? Partícips de «la constatació creixent que la catalanització de l'escola no comportava el creixement de l'ús del català entre l'alumnat» (una situació que l'estudi de Granollers no fa sinó corroborar), Pons i Vila aposten no pas per augmentar la pressió catalanitzadora de les aules sinó per incidir directament en l'ús interpersonal en general, amb el benentès que «es tracta d'una àrea especialment sensible, un veritable terreny minat per a l'Administració, que no pot exercir-hi cap mena d'acció coercitiva i que ha de restar amatent a l'acció d'encalçament per part dels sectors anticatalanistes» (p. 92).

La conclusió de Pons i Vila és que el català es troba en una «situació delicada» però de cap de les maneres en una situació terminal. De la seva contribució s'agraeix la solidesa i l'honradesa intel·lectuals; sense deixar de ser militants (l'Observatori ho és), Pons i Vila construeixen un text científicament rigorós que evita les valoracions improcedents i, sobretot, aquelles apel·lacions retòriques tan fatigants de Riera et al a unes autoritats polítiques i acadèmiques la desídia de les quals és la causa de tots els mals. En aquest sentit, hi ha una *gran* distància entre totes dues obres: on Riera et al troben que som una societat lingüísticament «acomplexada» i que els catalanoparlants «ens sotmetem» a la norma de convergència «com a veritables bens», Pons i Vila expliquen el que s'ha d'explicar, que la norma de subordinació del català és una norma de comportament social, i que capgirar-la no és una qüestió de simple fermesa individual.

Si seguim avançant en el *continuum* que va de l'anàlisi empírica a l'abstracció, és el torn del llibret (Pueyo *dixit*: no arriba a les 100 pàgines de text) *El fantasma de la mort del català*. Pueyo va escriure les seves «notes» entre l'estiu de 2005, quan encara era secretari de Política Lingüística del primer tripartit, i l'agost de 2006, tres mesos després que el President expulsés ERC del Govern de la Generalitat. Tot i la pretensió de l'autor d'oferir una reflexió estrictament personal, en realitat la seva aportació és molt governamental. Tan governamental que el segon tripartit va copiar paràgrafs sencers del llibre tant per al Pla de govern 2007-2010 com per al Pla de política lingüística per a la VIII legislatura. En tot cas, l'objectiu fonamental de Pueyo és contrarestar (amb arguments, no pas amb cap cofoisme ingenu) el catastrofisme lingüístic, com el que professen Riera et al, Gabancho i tants altres. Després de documentar mínimament el discurs sobre la mort del català, que es remunta a les acaballes del segle XVIII, quan Antoni de Capmany va dir el que va dir, Pueyo advoca obertament per «esborrar» de la nostra agenda les preguntes del tipus «Quin és el futur del català?», «Sobreviurà el català?» o «Cap a on va el català?», que forcen una divisió artificial entre «optimistes» i «pessimistes» i, tant si es contesten en un sentit com en l'altre, tenen efectes desmobilitzadors. L'alternativa de Pueyo a aquests debats estèrils és «fer els deures», i per fer-los ben fets cal saber quina és l'*autèntica* situació del català. Aquí Pueyo fa els equilibris que s'han de fer, és a dir, els que porten certs publicistes abrandats, estil Jordi Solé i Camardons, a encolomar-li un «optimisme acrític». D'una banda, Pueyo parteix de la base que no es pot parlar de *la* situació del català com un tot homogeni, sinó de *les* situacions en els diferents territoris, amb el benentès que la situació de Catalunya té poc a veure amb les dels altres territoris; de l'altra, considerant específicament el cas de Catalunya, troba que cal apreciar totes les dades, sense conclusions a priori, a l'estil de Riera et al, sobre el que aquestes dades ens ensenyaran. Les dades que inspiren les reflexions de Pueyo són les de l'EULC03 –unes reflexions, per cert, que suggereixen implícitament que *una* sola enquesta pot retratar la realitat «autèntica» del català.¹

En aquest sentit, la dada «més significativa» de l'EULC03 és el fet que el català només sigui la llengua inicial del 40,6 % de la població i, en canvi, sigui la llengua pròpia del 48,8 i la llengua habitual del 50,1. La significació d'aquestes dades per al nostre debat és evident: «Aquest diferencial de gairebé 10 punts, favorable a l'ús del català, o dit d'una altra manera, el fet que els catalans del Principat facin servir

1. En qualsevol cas, qui necessiti una anàlisi exhaustiva de les dades de l'EULC03 no la trobarà a *El fantasma de la mort del català*, sinó al llibre *Estadística sobre els Usos Lingüístics a Catalunya 2003. Llengua i societat a Catalunya en els inicis del segle XXI* (Generalitat de Catalunya, 2005), coordinat per Joaquim Torres. Pueyo es queixa que un estudi com aquest «no hagi rebut dels mitjans de comunicació, de la classe política o dels múltiples fòrums on es debat ardorosament la situació del català [...] ni la meitat de l'atenció diligent que [...] hagués suscitat una enèsima crida o declaració irritada i catastrofista sobre la mort imminent del català» (p. 57).

més el català amb els seus fills que amb els seus pares, confirma l'existència d'un potencial d'atracció que no és pas característic de les llengües que estan a la UCI» (p. 59). Aquest diferencial en favor del català entre la llengua inicial i la llengua habitual el trobem en cadascun dels set àmbits territorials de l'enquesta; en l'anomenat «àmbit metropolità», es passa del 31,9 que té el català com a llengua inicial al 40,2 que el considera la seva llengua pròpia i al 41,5 que l'utilitza habitualment. (L'Enquesta no desglossa les dades a nivell municipal, però la ciutat de Granollers té tots els números de presentar també aquest diferencial.) Però que el català a Catalunya presenti una situació que no és característica de les llengües que estan a la UCI no vol dir que les dades de l'EULC03 no permetin copsar fenòmens que matisen la seva capacitat d'atracció. Per exemple, l'Enquesta permet identificar la «norma d'acomodació automàtica a la llengua de l'Estat o norma de subordinació del català» de Pons i Vila: com diu Pueyo, «en els usos interpersonals col·loquials, molts parlants habituals del català tendeixen a passar-se al castellà, en presència de desconeguts o de persones que parlen en castellà» (p. 60). (Això sí, «molts» no vol dir «tots»: el 18,5 dels entrevistats diuen que segueixen parlant en català quan s'adrecen a algú en aquesta llengua i els contesten en castellà.)

L'Enquesta també revela la relativa descatalanització lingüística dels joves. El diferencial de 10 punts entre la llengua inicial i la llengua habitual que vèiem en el conjunt de la població queda reduït a 4 en la franja 15-29 anys, i així passem del 39,7 que té el català com a llengua primera al 44,4 que l'utilitza habitualment. Pueyo no s'hi entreté, però hi ha més dades en aquesta línia: per exemple, si en el conjunt de la població el 18,5 % manté el català quan s'adreça a algú que li respon en castellà, entre els joves de 15-29 anys és el 15,3. (Pueyo té una reflexió sobre aquesta descatalanització relativa que Riera et al haurien de considerar quan proposen *augmentar* la pressió catalanitzadora de les aules: «el català apareix encara massa sovint i massa intensament associat a contextos institucionals o normatius i massa poc a la generació d'un discurs transgressor, la qual cosa fa que no sempre sigui vist pels joves com una llengua propera, flexible i moderna». Això que diu Pueyo, per cert, és exactament el que va descobrir Joan Pujolar en les seves recerques dels anys noranta del segle XX (que ens atreviríem a dir que Riera et al desconeixen.)

Com a conclusió de tot plegat, Pueyo fa seves unes paraules de Joaquim Torres, coordinador del grup d'experts que va analitzar l'EULC03: un escenari lingüístic de llums i ombres. No solament d'ombres, doncs. I, en qualsevol cas, no és cap escenari de substitució lingüística, amb el benentès que la negació empírica de la substitució lingüística no implica la negació de *qualsevol* perill per al català. En aquest sentit, hi ha una coincidència entre Pons i Vila i Pueyo: com deïem abans, el perill no és que el català s'extingeixi ràpidament (no ho està fent) sinó que se n'etnifiqui l'ús. (Des d'una altra òptica no radicalment diferent, Josep-Lluís Carod Rovira diria que el perill és que el català es polititzi.) Pensant sens dubte en *aquest*

perill, Pueyo planteja l'objectiu que el català «pugui arribar a ser una llengua franca entre els nous ciutadans i els que hem nascut aquí». (Curiosament, les dades de l'EULC03 no permeten saber res de llengües franques entre autòctons i «nous ciutadans», perquè la metodologia utilitzada –les entrevistes CATI– no és precisament la més indicada per a estudiar les noves immigracions.) Aquesta idea d'afranquir el català és un dels dos objectius «irrenunciables» de la nova política lingüística que Pueyo va mirar de practicar fins que va cessar per segona vegada (per què?) com a secretari de Política Lingüística el setembre de 2007, quan encara no s'havien complert deu mesos del seu nomenament: «que el català esdevingui [...] llengua comuna i de cohesió social, compartida per tota la ciutadania, i que tots els ciutadans i ciutadanes, independentment de quina sigui la seva llengua habitual, puguin participar en la vida pública, exercir els seus drets en condicions equitatives i mantenir relacions interculturals satisfactòries». (Vet aquí una de les formulacions que transcriuen literalment tant el Pla de govern 2007-2010 com el Pla de política lingüística per a la VIII legislatura.) Aquesta nova política mereixeria un article sencer, però considerant les raons d'espai habituals i, sobretot, que l'esperit del present article no és politològic sinó merament sociolingüístic, només tindrà dues o tres de frases al final d'aquest escrit.

En el *continuum* empiricoespeculatiu, la darrera obra és *El preu de ser catalans*. La casualitat va voler que Patrícia Gabancho i Miquel Pueyo publicuessin les seves obres al mateix temps, i una certa visió periodística de les coses es va encarregar de difondre la idea que eren dues aportacions contraposades, l'enèsima reedició de la secular confrontació entre «optimistes» i «pessimistes». En realitat, aquestes dues obres tenen molt poc a veure: encara podríem acceptar que *El fantasma de la mort del català* és una obra de sociolingüística, amb una certa base empírica; *El preu de ser catalans* no ho és de cap manera. Paradoxalment, la tesi fonamental de Gabancho no deixa de ser un postulat sociolingüístic. A Catalunya hi ha dues cultures: la cultura catalana, que és la que es fa en català, i la cultura espanyola, que és la que es fa en castellà. No hi ha *tertium* que valgui, ni cultura catalana expressada en castellà ni cultura espanyola expressada en català. D'aquesta manera, Gabancho denigra amb la seva vehemència característica la posició diguem-ne oficial, encarnada per Ferran Mascarell i Joan Manuel Tresserras, segons la qual la cultura catalana és la que fan els catalans, al marge de la llengua que emprin (una posició, per cert, que Josep Bargalló tornava a defensar en una entrevista al setmanari *Presència* pocs dies abans que s'inaugurés la mítica Fira de Frankfurt 2007: «Que la cultura catalana és la que fa als territoris de parla catalana sigui quina sigui la llengua en què es faci s'ha tingut clar des de l'època medieval»). Tenim una opinió sobre aquest postulat de Gabancho... però aquest article no és una ressenya d'*El preu de ser catalans* sinó una apreciació de l'aportació que aquesta obra fa al coneixement de la situació del català. En tot cas, només deixem apuntada la idea que Gabancho parteix d'una connexió entre «llengua» i «cultura» que pocs

estudiosos de la llengua i/o de la cultura acceptarien en els termes que ella planteja. (En això recorda una mica un company seu de corda, Jordi Solé i Camardons, que en el seu darrer llibre, *La llengua que ens va parir* (2007), diu que és mitjançant la llengua catalana que hem fet una aportació original a la humanitat en matèries com... la perruqueria! (pàg. 127)

Així, doncs, quina aportació fa *El preu de ser catalans* al coneixement de la situació del català? Estrictament parlant, i amb totes els respectes, la resposta és simple: cap. Sí que fa una contribució al coneixement de l'estat d'ànim de l'autora sobre la presència del català a la societat, un estat d'ànim que sens dubte és compartit per molta altra gent i que amb el temps podria arribar a la categoria de *Zeitgeist* dels inicis del segle XXI. Però la veritat és que no aporta *cap* dada nova, en el sentit tècnic de l'expressió, i les dades que utilitza les interpreta incorrectament. Vegem-ho. En un capítol intítulat «Anècdotes» (un reflex del grau de sistematització de l'obra i de l'esperit d'al·locució radiofònica que la presideix), Gabancho reporta una afirmació de Carme Junyent, evidentment sense especificar la font concreta: segons Gabancho, Junyent «afirma que el català és al llinar de la seva extinció, perquè s'acosta perillosament al límit del 30% de transmissió intergeneracional, que és la línia sota de la qual ja no hi ha retorn». Si Gabancho vol dir que entre els pares que parlen català només el 30 % transmet el català als fills, la frase és falsa. Si Gabancho vol dir que en el conjunt de tots els pares només el 30 % transmet el català als fills, l'afirmació torna a ser falsa. I si Gabancho no vol dir res d'aquestes dues, què vol dir Gabancho?

La cosa s'agreuja a la frase següent: «rondem el 40% de la població, que vol dir que moltes famílies catalanoparlants han decidit parlar en castellà als seus fills, com als anys 40». Si Gabancho vol dir que a Catalunya els diguem-ne catalanoparlants rondem el 40 % de la població, l'afirmació és falsa. Si Gabancho vol dir el que diu, és a dir, *que moltes famílies catalanoparlants han decidit parlar en castellà als seus fills*, l'afirmació no és falsa sinó falsíssima, perquè el que passa a Catalunya és justament el contrari: no és solament que les famílies catalanoparlants parlen en català als seus fills sinó que també n'hi ha de *castellanoparlants* que ho fan. Negar alegrement amb una frase una de les singularitats vitals (doble sentit) de la situació del català a Catalunya només pot ser producte de la ignorància, de la mala fe o, en el millor dels casos, d'una estricta petició de principi. Res de seriós, en qualsevol cas.

Després d'aquesta diatriba, semblaria que no hi ha res més a dir. Però sí, hi ha un punt de connexió entre Gabancho i les obres anteriors que val la pena remarcar, perquè finalment toca el moll de l'os de la qüestió. Suposem que a Catalunya realment hi ha dues cultures estanques, la catalana i l'espanyola. Gabancho ve a dir que la meitat catalanoparlant de la població s'abeura en totes dues cultures, mentre que l'altra meitat no es mou del clos de la cultura espanyola. «El que estic dient», aclareix Gabancho, «és que hi ha una part important de la població catalana que no

té cap contacte amb la cultura catalana [llegiu: en català] i que viu immersa en l'imaginari espanyol». Aquesta asimetria cultural tindria un paral·lelisme lingüístic: descuidant com sempre el matís, Gabancho sosté que la meitat de la població de Catalunya és bilingüe i l'altra meitat és monolingüe. La conseqüència automàtica d'aquest escenari seria que, a Catalunya, la llengua franca, no ja «entre els nous ciutadans i els que hem nascut aquí», sinó entre una part dels «vells ciutadans» i l'altra, és el castellà. Tornem, doncs, a la tesi de Pons i Vila, que Riera et al potser il·lustren sense saber-ho i que Pueyo vol superar a cavall del voluntarisme i de la correcció política: el veritable perill del català no és l'extinció sinó l'etnificació, és a dir, que el català (i la cultura en català) sigui només dels catalans catalans, que diuen Pons i Vila, i que en canvi el castellà (i la cultura en castellà) sigui de tothom. És a dir, que el castellà sigui la llengua comuna, i el català, una llengua particular.

Si el perill és aquest, què fer? Pueyo sap que el perill és aquest; el que no és clar és que sàpiga *com* neutralitzar-lo. (I en tot cas, la qüestió és secundària des del moment que ja no és el secretari de Política Lingüística de la Generalitat.) Una cosa és postular que «el català esdevingui llengua comuna i de cohesió social, compartida per tota la ciutadania» i l'altra dissenyar un pla per a aconseguir-ho. Sobre això només farem tres comentaris. En primer lloc, caldria aclarir si volem que el català sigui *una* llengua comuna o *la* llengua comuna dels catalans, perquè hi ha força raons per a creure que la segona empresa té poques esperances d'èxit. En segon lloc, caldria aclarir quin és el grau màxim de politització recomanable en el noble propòsit de «socialitzar» el català. Gabancho diu que per evitar que en dues o tres generacions no es canti «ni gall ni gallina» del català «s'han de prendre mesures antipàtiques o rigoroses». Tot comentant l'obra de Riera et al dèiem que intensificar la pressió catalanitzadora a les aules podria tenir efectes descatalanitzadors. I si les mesures antipàtiques o rigoroses també resultessin contraproductives? Això ens porta a la nostra tercera i última reflexió: entre l'etnificació estricta i la condició de llengua comuna (en exclusiva o no) de *tota* la ciutadania, potser hi ha possibilitats intermèdies, compatibles amb la supervivència del català (de fet, l'etnificació mateixa ja ho és). Després de 30 anys de relatiu fracàs d'una política lingüística que va començar precisament amb el lema «El català, cosa de tots», potser ha arribat l'hora dels plans B, no pas amb la sensació de derrota, sinó amb la serena convicció que la «normalitat» lingüística potser és com la felicitat segons Viktor Frankl: «la persecució de la felicitat és allò que acaba per frustrar-la».

Bibliografia

P. GABANCHO, *El preu de ser catalans. Una cultura mil·lenària en vies d'extinció*, Barcelona: Meteora, 2007.

E. PONS; F.X. VILA, *Informe sobre la situació de la llengua catalana (2003-2004)*, Barcelona: Observatori de la Llengua Catalana, 2005.

M. PUEYO, *El fantasma de la mort del català. Cap a un nou discurs sobre la llengua catalana*, Barcelona: Proa, 2007.

A. RIERA; R. SAGALÉS; J. SEDÓ, *Granollers: observatori sociolingüístic. Cinc anys d'enquestes a 4t d'ESO*, Granollers: Ajuntament de Granollers, 2006.